

Дочка Цветкова – студентка IV курс „Социална педагогика” в Педагогически факултет към Тракийски университет, гр. Стара Загора, България.

Світлана ТОМАСШЕВСЬКА-ПРЯДУН (Кіровоград, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ЯПОНСЬКІЙ РОДИНІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми трудового напрямку родинного виховання дітей в Японії. Автор аналізує власне поняття «трудове виховання»; визначає його суть, завдання і принципи, а також причини та особливості його поєднання з економічним напрямом виховання. Матеріали статті розкривають зміст та особливості процесу трудової ціннісної орієнтації в родинній атмосфері в умовах японського національного простору.

Ключові слова: сім'я, нація, родинна педагогіка, ціннісна орієнтація, трудове виховання, трудова культура, економічне виховання.

Статья посвящена исследованию проблемы трудового направления семейного воспитания детей в Японии. Автор анализирует само понятие «трудоое воспитание», определяет его суть, задачи и принципы, а также причины и особенности его сочетание с экономическим направлением воспитания. Материалы статьи раскрывают содержание и особенности процесса трудовой ценностной ориентации в семейной атмосфере в условиях японского национального пространства.

Ключевые слова: семья, нация, семейная педагогика, ценностная ориентация, трудовое воспитание, трудовая культура, экономическое воспитание.

This article is devoted to the research of the problem of labor direction of the family upbringing in Japan. The author analyzes the actual concept «labor upbringing»; defines its essence, objectives, principles and also the reasons and peculiarities of its combination with the economical direction of upbringing. The materials of this article are revealing the contents and peculiarities of the process of labor value orientation in a family atmosphere in a Japanese national space.

Keywords: family, nation, family's pedagogy, value orientation, labor upbringing, labor culture, economical upbringing.

Постановка проблеми. Наукою і життям доведено, що без праці людина деградує, а разом з нею – ціле суспільство. Підтримує таку думку і «Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти» України (затверджена рішенням колегії МОНУ 28.02.96 р. № 2/4-8), яка наголошує на необхідності перебудови освітньо-виховного процесу, зокрема напряму трудового виховання, на основі використання надбань народної педагогіки України та досвіду інших націй. Оскільки витоки педагогіки знаходяться саме у сімейній сфері, особливо актуальною для наукового аналізу є проблема трудового виховання дітей у родинній атмосфері. Родина – першооснова і невід'ємна складова будь-якої нації. Тут відбувається фізична поява і духовне становлення представників молодого покоління. У сім'ї вони зростають, збагачуються життєвим досвідом, готуються до праці і самостійного трудового життя. Саме праця забезпечує духовний і фізичний розвиток особи, а трудова активність і культура давно вважаються невід'ємними умовами гармонійного розвитку особистості.

Звертаючись до етнопедагогічних традицій різних народів, передусім варто зупинитися на досвіді японської нації. Вибір пояснюється тим, що для Японії характерні національна стабільність та самобутній колорит, століття ізольованості від зовнішнього впливу, а головне – високий рівень розвитку виробничої сфери, що є результатом ефективного трудового виховання японців з перших днів життя.

Аналіз актуальних досліджень. Питання вивчення досвіду трудового виховання підростаючих поколінь завжди цікавило вітчизняних та зарубіжних педагогів. Зокрема, до даної проблеми зверталися в своїх працях Волкова Н., Біла І., Цветов В., Парамонов Л., Бех І., Аметова Є. та інші. Вплив японської сім'ї на процес ціннісного орієнтування та особистісного розвитку дітей і молоді досліджували й такі відомі європейські та японські вчені, як Чарльз Данн, Хара Кемі, Едвард Феннелл, Акіко Хашімото, Ісака Магето, Сініті Судзукі та ін.. Цікаві спостереження за щоденним життям японських родин, взаєминами між членами сімей, трудовими буднями і вихованням дітей знаходимо в більш давніх, але від того не менш цінних, свідченнях мореплавця Азбелева І.П. та дослідників Проннікова В.А. й Ладанова І.Д..

Цінна інформація, що яскраво висвітлює позицію Японії по відношенню до сімейної виховної політики, розміщена на офіційному сайті Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії (Монбушо). Вона представлена у вигляді численних проєктів і презентацій для батьків, дискусійних форумів і груп підтримки, які забезпечують членів родини теоретичними

відомостями та практичними рекомендаціями, висвітлюючи різні аспекти і нюанси процесу сімейного виховання, в тому числі і трудового напрямку.

Розглянуті дослідження підтверджують необхідність і актуальність поглибленого вивчення проблеми трудового виховання дітей в японській родині.

Мета статті: здійснити загальний аналіз трудового напрямку виховання (охарактеризувати поняття, визначити суть, завдання і принципи), дослідити зміст та особливості даного процесу в умовах японського національного простору, зокрема в родинній атмосфері.

Виклад основного матеріалу. Трудове виховання – це процес формування в особистості свідомого ставлення до праці, вироблення звички та навиків активної трудової діяльності, передання їй певного виробничого досвіду, розвитку творчого практичного мислення, що відбувається шляхом залучення її до різноманітних видів суспільно корисної праці.

Даний напрям виховного впливу здійснюється з метою забезпечення повної (психологічної, фізичної, психофізичної) готовності особистості до трудової діяльності, що виражається в свідомому бажанні і духовній потребі сумлінно працювати, розумінні соціальної значущості праці як обов'язку, повазі до тих, хто здійснює працю, та її результатів, наявності відповідних знань (в тому числі загальних основ виробництва), виробленні умінь і навичок, необхідних для ефективної трудової діяльності, готовності до свідомого вибору професії.

В основі трудового виховання лежать наступні принципи:

- суспільно корисна спрямованість та висока культура праці;
- виявлення і розвиток індивідуальних якостей особистості в процесі трудової діяльності;
- єдність трудового та інших напрямків виховного впливу на особистість;
- постійність, безперервність, посиленість праці;
- різноманітність видів продуктивної діяльності;
- наявність творчого підходу до реалізації завдань трудової діяльності;
- співпраця представників різних поколінь, демонстрація дорослими прикладу корисної, благородної, висококультурної, творчої трудової активності;
- відповідність завдань трудового виховання та власне праці до вимог і потреб життєдіяльності суспільства [2: 118-119].

Головним принципом трудового виховання в Японії є спрямованість процесу на формування у особистості почуття обов'язку і відповідальності перед самим собою і своєю групою (родиною, колективом, односельцями й тому подібне), розуміння необхідності піклуватися про себе та власну родину.

Все життя японців просякнуте ідеєю трудового виховання. Активна й старанна праця піднесена до рівня благочестя і високо шанується в суспільстві. Підтвердження цьому знаходимо зокрема в записах російського мореплавця Івана Павловича Азбелева, який відвідав Японію і залишив свої спогади та враження в монографії «Япония и Корея» (1895р.). Автор неодноразово підкреслює працелюбність і наполегливість японців, зазначаючи «японцы трудятся усердно и без шума» [1: 72], «в делах они умны и терпеливы» [1: 78].

В Японії споконвіків просто не існувало (і досі не існує) поняття «безробіття», як і людей, що свідомо ухиляються від виконання свого трудового обов'язку. Причиною настільки високого рівня соціальної активності, свідомості і відповідальності громадян є сім'я, а точніше – той виховний вплив, що вона століттями здійснює на підростаючі покоління.

Варто зазначити, що традиційна японська родина складалася зі старійшин роду (найстарші чоловік і жінка), їхніх дорослих дітей (заміжні дочки переселялись до сім'ї чоловіка, а сини з невістками залишались в батьківському домі), онуків, часто й правнуків. Найстарші, як правило, були дуже похилого віку і вже не мали сил на буденну фізичну працю. Їхні обов'язки полягали у підтриманні порядку внутрішньосімейних взаємин, вирішенні ключових питань з життєдіяльності роду, контролі за економічною діяльністю членів свого сімейства та вихованні дітей і молоді (мається на увазі не буденний догляд за малюками, а дисциплінування, духовні настанови, моральні повчання) [3].

Не зважаючи на те, що діти споконвіку становили найбільшу цінність для родини, як нащадки і продовжувачі роду, трудову повинність ніхто не відмінював: працювали всі, але кожен відповідно до свого віку і статі.

Починаючи з семирічного віку, діти залучались до активної праці й у всьому допомагали батькам. Ще з III ст. н.е. основним заняттям населення Японії було культивування рису і лише в приморських регіонах займались переважно рибним промислом. Хлопці з 7 років працювали на

земельних ділянках, споглядаючи дії батьків і допомагаючи їм з елементарними завданнями (принести кошик з рисом, подати соху, прополоти траву на окраїнах поля та ін.). З часом вони залучались до засівання ділянок, догляду за зрошувальними каналами, збору врожаю. Роботу японських селян яскраво описує І.П.Азбелев: «Японский крестьянин... это человек, созданный природой, воспитанный и вскормленный своей почвой. Трудолюбивый, чрезвычайно терпеливый, привязанный к своей земле, умный, хитрый и вместе с тем простак... Терпеливо он идет на работу, как пчела в улей... Жена и дети его тоже не избавлены от этой тяжелой и нездоровой работы... целые дни они по колена в грязи, согнувши спины ... копаются в грязи железной лопаткой» [1: 116-117]. У примор'ї ж хлопці розділяли з чоловіками іншу фізичну роботу: ловлю і переробку риби та інших морепродуктів. Одним з найважливіших умінь, які мали опанувати всі юнаки, було будівництво жител (як тимчасових шалашів, так і традиційних будинків на палях).

Трудове виховання, що полягало перш за все у активному залученні до фізичної праці, мало привити хлопчикам почуття відповідальності за свою роботу і всю сім'ю, привчити до порядку в буденному житті і впорядкувати його думки, загартувати силу волі і виховати працелюбність, сформувати поняття чоловічої гідності і загалом перетворити на дорослу людину.

Особливому виховному впливу піддавався старший син – головний (часто і єдиний) спадкоємець і майбутня опора всієї сім'ї. У дитинстві його найбільше пестили і балували, а згодом починали ставитись найвимогливіше з-поміж усіх дітей. Сина привчали до постійної фізичної праці, навчали долати труднощі і приймати життєво важливі рішення, дисциплінували його поведінку, виховували силу духу. Його працю і вчинки ретельно контролювали і ставили підвищені вимоги до результатів діяльності та особисто прийнятих рішень.

Виховання доньок відрізнялось лише видом роботи, до якої їх залучали, оскільки їхня майбутня соціальна функція була відмінною від функції чоловіка. Дівчат перш за все готували до домашньої праці, ролі дружини й домогосподарки. Змалку вони підтримували порядок в будинках і тимчасових житлах, готували їжу і носили обід батькам на поля, разом з матерями збирали врожай рису і городини, опановували роботу на ткацьких станках, шили, гаптували і лаштували одяг. Крім цього, дівчата були за підручних у старійшин сім'ї (які зазвичай весь час проводили вдома), а основним заняттям був догляд за молодшими сестрами та братами [3: 115].

Такий порядок формувался століттями разом зі становленням японської нації і супроводжував її існування фактично з доби раннього середньовіччя (період Асука (с.VI – поч.VIII ст.)) до епохи Мейдзі (1868 – 1912рр.), що ознаменувалась зародженням і появою вестернізованої Японії. Не зважаючи на те, що наступні етапи розвитку нації принесли ряд докорінних змін в життя і функціонування японського суспільства, трудовий напрям виховання й донині залишився одним з пріоритетних, як на родинному, так і на загальнонаціональному рівні.

До сьогоднішніх днів у Японії зберігається традиційне ранкове привітання «Охайо годзаімас», що буквально означає «усі ми рано встаємо та збираємось працювати». Таким чином люди підкреслюють, що новий ранок приносить благо і щастя у вигляді можливості трудитися [5: 38]. Суспільна позиція японців щодо трудового обов'язку і їхнє уявлення про ідеал виховання втілились у прислів'ї «хороша людина – працююча людина», яким і нині батьки повчають своїх дітей.

Зміст трудового виховання, на який орієнтуються родини в Японії, виражається у трьох складових:

- трудова свідомість: ставлення особистості до трудової діяльності, розуміння її вагомості, власне уявлення про культуру праці, усвідомлення потреби постійного трудового самовдосконалення та накопиченні необхідних знань, умінь і навичок, свідоме прагнення до участі у суспільно корисній праці, здатність до об'єктивного оцінювання власних вмінь і навичок, своєї праці та її результатів;
- трудова діяльність: наявність систематизованих теоретичних знань та практичних умінь, навичок систематичної, організованої, продуктивної суспільно корисної праці (тобто власної трудової практики) з подальшим узагальненням набутого досвіду;
- активна трудова позиція: свідомо сформульована система трудових потреб, інтересів та уподобань, переконань та ціннісних орієнтацій, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення в обраній сфері трудової діяльності [2: 119].

Як бачимо, зазначені складові не є чітко розмежованими і подекуди перегукуються в своїх принципах, зливаючись в єдиний зміст трудового орієнтування – формування свідомої,

працелюбною, активною людини.

Варто підкреслити, що в процесі трудового виховання родина не залишається без сторонньої підтримки: існує ряд державних органів і установ, що безпосередньо працюють з дітьми, а також надають цінні теоретичні рекомендації та практичні поради батькам щодо виховного процесу в сім'ї. Так на офіційному сайті Монбушо (Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії) розміщено корисні рекомендації, спеціальні електронні методичні посібники, проекти і презентації для батьків. Між іншим, там неодноразово зустрічаються звернення до членів родини, де зазначається, що у процесі фізичної праці відбувається фізичний і психологічний розвиток дитини, духовне становлення і загартування молоді особистості, зокрема розвиваються різні частини тіла, внутрішні органи, налагоджується робота серцево-судинної системи, кишково-шлункового тракту, мускулатури, координуються і відточуються рухи, організм нарощує силу та витривалість; різноманітна трудова діяльність позитивно впливає на мозкову активність (розвиває увагу і сам процес мислення, спостережливість, кмітливість, креативність і винахідливість, збагачує словниковий запас і урізноманітнює мовлення), дисциплінує поведінку і внутрішній дух, формує почуття обов'язку та відповідальності [4].

Слід зазначити, що в освітньо-виховній системі Японії трудова орієнтація нерозривно пов'язана з економічним вихованням (на сучасному етапі розвитку суспільства вони розглядаються, як єдине ціле). Тому і виховний вплив на дітей у родині спрямований не лише на формування працелюбності й активної свідомої трудової позиції, а й економічної культури підростаючих поколінь.

Навчально-виховні заклади забезпечують дітей необхідними знаннями з розвитку ринкової економіки, підвищення ефективності виробництва, вдосконалення виробничих відносин, системи управління та методів господарювання, та сприяють формуванню економічного мислення вихованців (здатності до осмислення явищ сучасного економічного життя з урахуванням досягнень науки і техніки, інноваційних методів реалізації всіх форм економічної діяльності) [4]. На родину ж покладено завдання прищеплення дітям таких класичних для японців соціальних почуттів, як колективізм, працелюбність, відповідальність, обов'язок та дисципліна, тобто основних складових етнонаціональної економічної культури. Батькам рекомендується вже з 6 років знайомити дітей з аспектами планування бюджету сім'ї, вираховувати доходи і витрати, а згодом привчати до контролю над власними коштами. Також дітям необхідно економічно обґрунтовувати товари, які купуються для особистого користування (пояснювати їх матеріальну вартість, доцільність придбання та шляхи раціонального використання). Розвиваючи економічну культуру підростаючих поколінь, батьки в Японії прищеплюють їм розумне ставлення до життя, навчають передбачати не лише моральні і фізичні, а й соціально-економічні наслідки своїх та чужих вчинків, бережливо ставитися до природних ресурсів та оточуючого середовища загалом, привчають до сталого режиму і здорового способу життя, раціонального використання часу, власних сил та можливостей. Все це в сукупності через роки демонструє якісний результат у вигляді соціально-економічно розвиненої нації працелюбів, які відрізняються високим рівнем трудової і економічної культури.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Як бачимо, світова соціально-економічна першість Японії пов'язана не лише з швидким впровадженням новітніх розробок науково-технічної галузі і застосуванням раціональних умов організації виробництва, але й з властивою їй мешканцям працелюбністю, наполегливістю та економічною освіченістю, що формуються в процесі цілеспрямованого впливу родинного виховання.

Безумовно, аналіз досвіду японців засвідчує, що головним фактором утвердження їхньої країни у світовому співтоваристві є правильно організована освітньо-виховна система, а саме: опора у вихованні (включаючи і трудову підготовку та економічну обізнаність молодих поколінь) на сімейні та загальнонаціональні традиції, надбання етнопедagogіки. Особливо слід підкреслити серйозне ставлення японських батьків до систематичної праці дітей, виховання таких якостей, як почуття обов'язку і відповідальності, охайність і акуратність, домагання від них ретельності та результативності у роботі, а також формування високої трудової і економічної культури дітей з перших днів їх свідомого життя.

Висока працездатність та організованість японців, що формується під дією виховного впливу сімейного середовища з самого дитинства, створює міцну платформу для економічного добробуту нації та першості країни на міжнародній арені, демонструючи гідний приклад для наслідування і переймання виховного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азбелев И.П. Япония и Корея / Иван Павлович Азбелев. – М.: Издание товарищества А.А. Левенсонъ , 1895 г. – 282 ст.
2. Волкова Н.П. Педагогіка / Волкова Н.П. – К.: Академія, 2003. – 575с.
3. Данн Ч. Традиционная Япония [Електронний ресурс]/ Чарльз Данн; [перевод с английского О. Д. Сидорова]. – М.: Книга по Требованию, 2006. – 381с. – (Серия «Быт, религия, культура»). – Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/395822>.
4. Офіційний сайт Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mext.go.jp>.
5. Цветов В. Пятнадцатый камень сада Рёандзи / В. Цветов. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – 302 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Томашевська-Прядун Світлана Олександрівна – аспірантка кафедри педагогіки і освітнього менеджменту факультету педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Сергій ФІЛІМОНОВ (Ялта, Україна)

АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «ДОЗВІЛЛЯ» В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається поняття «дозвілля» в сучасній українській і зарубіжній науковій літературі. Аналізуються моделі дозвілля в системі вільного часу життєдіяльності людини.

Ключові слова: дозвілля, вільний час, модель і концепція дозвілля, культура дозвілля, дозвіллева діяльність.

В статье рассматривается понятие «досуг» в современной украинской и зарубежной научной литературе. Анализируются модели досуга в системе свободного времени жизнедеятельности человека.

Ключевые слова: досуг, свободное время, модель и концепция досуга, культура досуга, досуговая деятельность.

The article discusses the concept “leisure” in modern Ukrainian and foreign literature. The model of leisure time in the free human life has been analyzed.

Keywords: leisure, free time, the model and the concept of leisure and culture of leisure, leisure activity.

Постановка проблеми. Дозвілля є одним з важливих засобів формування особистості людини. В умовах вільного часу найбільш сприятливо відбуваються рекреаційно-відновлювальні процеси, що знімають інтенсивні фізичні та психічні навантаження. Використання вільного часу є своєрідним індикатором культури, кола духовних потреб та інтересів конкретної особистості або окремої соціальної групи.

Основні передумови, що сприяють збільшенню ролі дозвілля в соціалізації особистості, можна назвати кризові прояви в основних інститутах соціалізації - сім'ї та освіти; негативні прояви соціально-економічної сфери суспільства, що обумовлюють труднощі реалізації в трудовій сфері; збільшення різноманітності видів діяльності на дозвіллі. Протягом останніх років ведеться активна дослідницька діяльність в цій області. Найбільш досліджуваною складовою цього питання так само є проблеми дозвілля.

Аналіз вивченості проблеми. До проблеми дозвілля та соціально-культурної діяльності звертаються закордонні педагоги, психологи, соціологи серед них: Є.І. Григор'єва, Н.І. Долженкова, Ж. Дюмазедьє, Т.Г. Кисельова, Ю.Д. Красильников, М. Ярошенко (основи соціально-культурної діяльності), Дж. Брайтбілл, Дж. Годбі, Т. Гудів Дж. Келлі, С. Паркер, Дж. Шиверс (вільний час і характеристика дозвілля), В.Г. Байкова, Д. Фрідман (вільний час і всебічний розвиток особистості), Б.А. Титов, Г.І. Фролова (соціалізація дітей у сфері дозвілля), Ю.А. Стрільців (спілкування у сфері вільного часу), В. Алеман, Р. Вайдел, Х. Дюрст, Г.Н. Новікова, В.Є. Новаторів, Р. Попп, І. Штудеманн (організація дозвілля), Ф.С. Махов (підліток і вільний час) Л.В. Куцакова (літнє дозвілля з дітьми), А.Д. Жарков, В.М. Чижиков (технологічні аспекти культурно-дозвільної діяльності) і т.д..

В українській педагогіці успішно розроблялася теорія дозвілля (В.І. Бочелюк, В.В. Бочелюк, А.І. Вишняк, Г.Н. Загадарчук, І.В. Корсун, В.М. Піча, М.М. Поплавський, С.В. Савченко); теорія гри (В.П. Зінченко, В.А. Кратінова, Н.В. Кудикіна, Е.Б. Моргунов, А.П. Обертинська) організація проведення дозвілля (О.Д. Ісайкіна, С.Ю. Пащенко, Л. Устименко).